

І. Огієнко

Укр. вимова

6430

38159

Проф. Іван Огієнко

*Мисловитому
дру Д. Донцову
на його ювілей
1906.*

С. Х. 1926

Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці

Нарис з історії української фонетики.

Відбита з журналу „Експрес“ 1926 р. квіт. 1 ст. 9—32.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

86
10

38159

Проф. Іван Огієнко

Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці

Нарис з історії української фонетики.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Відбитка з журналу „Елпіс“ 1926 р. кн. I ст. 1—22.

Ш 141.4 - 021

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4356

УКРАЇНСЬКА ВИМОВА БОГОСЛУЖБОВОГО ТЕКСТУ В XVII ВІСІ.

Нарис з історії української фонетики.

Стара церковно-слов'янська мова вже з самого початку свого в київській Церкві була до певної міри малозрозумілою. З походження свого церковно-слов'янська мова єсть мова давня болгарська, точніше—македонське наріччя (з околиць міста Солуня, батьківщини Кирила та Мефодія) давньої болгарської мови. Ця церковна мова вже в X віці значно відрізнялася від мови живої української, а з часом ця різниця ставала все більшою та більшою.

Щоби церковну мову наблизити до мови живої, щоби зробити її більше приступною широким кругам, в бігу віків робилося для того багато різних заходів, як напр. заміна малозрозумілих слів словами зрозумілими і т. п. Але найголовнішим засобом наблизити церковну мову до своєї мови живої у всіх слов'янських народів постійно була *церковна вимова*, наближена до мови живої.

Я такої думки, що по православних церквах у слов'янських народів ніколи й не було зовсім однакової вимови, не було її навіть в IX—XI віках, бо кожний слов'янський нарід ще з початку заведення слов'янської Служби мав свою власну церковну вимову богослужбових текстів, в більшій чи меншій мірі наближену до живої народньої мови. Загально-слов'янська мова, т. зв. мова праслов'янська поділилася на діалектологічні¹⁾ групи надзвичайно рано, ще задовго до діяльності св. Апостолів слов'янських Кирила († 869 р.) та Мефодія († 885 р.). А вже в IX віці, під час діяльності св. братів, безумовно всі слов'янські народи мали вже свої відмінні мови, несхожі одна з одною, досить далекі одна від одної.

А що в IX віці слов'янські мови вже значно відбігли одна від одної, це сьогодні в науці слов'янського язикознавства визнається загальнопризнаним. Вже Миклошич писав, що слов'янські мови споконвіку, а значить і до IX

1) Автор цієї статті такої думки, що чуже *і* в українським правопису треба б постійно передавати через *и*, а не так, як ми це тепер робимо: по своїй уподобі пишемо то *і*, то *и*. Лише початкове чуже *і* передаємо через *і*.

Див. про це докладніше в моїй праці: „Український стилістичний словник“, Львів, 1924 р., під літерою *і*.

віку, відрізнялися одна від одної, як і тепер 2). Про це саме твердить тепер і проф. С. М. Кульбакин, один з кращих сучасних знавців старо-слов'янської мови: „Единый словянский языкъ въ IX в. давно уже не существовалъ, а были на лицо, каждый со своими особенностями, отдѣльные словянскіе языки“ 3)

Кирил та Мефодій своїми перекладами богослужбових книжок дали нам найперші зразки слов'янської (давньо-болгарської) літературної мови IX віку. Завдання св. братів було в високій мірі тяжке, бо доводилося перекладати з такої високорозвиненої мови, якою була тоді мова грецька, з її надмірним числом слів зложених та слів для абстрактних розумінь, перекладати на людovu мову македонських слов'ян, котрі до того, звичайно, не мали ще своєї виробленої літературної мови. Ось тому перші переклади богослужбових книжок з самої істоти своєї були не багато зрозумілі всім слов'янським народам.

На мою думку, питання про ріжну вимову у слов'янських народів одного й того тексту повстало ще разом з заснуванням літературної слов'янської мови, цеб-то ще за св. Костянтина та Мефодія в IX віці. Маю тут на увазі той факт, який подає нам Життя Костянтина в 8 м розділі, а саме: коли імператор византийський Михаїл III та патріарх Фотій післали в 860 р. св. Костянтина та Мефодія до Хазарії (може до слов'ян), то Костянтин прибув до Херсонесу і „обрѣтъ же тоу евангельс и ѱалтырь, росьски писмены писано, и чловѣка обрѣтъ, глаголюща тоу бесѣдоу, и бесѣдовавх сѧ нимъ, и силъ рѣчи приимъ, своѣи бесѣдѣ прикладаа, разлжчи писмена, гласьная и сѧгласьная, и кѧ Бггоу молитвѧ дръжѧ, вѧскорѣ начатѧ чисти и сѧказати; и мнѧози сѧсмоу дивляхъ, Бгѧ хвалаще“.

З приводу цього місця писано надзвичайно багато, але його не роз'яснено остаточно ще й досі, головню тому, що не розуміли виразу тут **СИЛА** рѣчи. На мою думку, вираз цей — це граматичний термин, який означає наголос (акцент), а в переноснім значінні вимову. Слово **СИЛА** визначає акцент з найдавнішого часу аж до XIX-го віку, — в цім значінні слова цього вживається по всіх найдавніших граматичних статтях та по всіх старих граматиках (пор. хочаб у І. Ягича, в його „Разсужденія южно-славянскої и русскої старини о церковно славянскомъ языкѣ“ 1895 р. ст: 340, 360, 361, 420, 426 — 427, 433, 436, 461, 462, 478, 502, 510—511, 603, 638, 642, 690, 692, 700, 701, 724, 726, 785, 789, 925 і

2) „Извѣстія отдѣл. русск. языка и словесности“ 1901 р. т. VI кн. 1 ст. 309.

3) Древне-церковно-словянскій языкъ, вид. 2, Харків, 1913 р. ст. 9.

928 — тут скрізь СИЛА — то акцент). „Руська“ мова, про яку тут річ, це звичайно мова киян, праматір теперішньої української мови. Думати, що це мова готська, не маємо підстав, — бо ж не готського наголосу вчився і прикладав його до своєї мови Костянтин. Отже, це темне й загадкове місце з Життя Костянтина я перекладаю так: „Костянтин знайшов тут (в Херсонесі в 860 чи 861 році) Євангеліє та Псавтиря, писані руськими (київськими) письменами (мовою), знайшов і чоловіка, що говорив тею ж мовою, і розмовляв з ним; а навчившись від нього наголосу (київського або вимови київської), прикладав (його) до своєї (південнослов'янської) мови і поділив (для ліпшого вивчення вимови) звуки голосні та приголосні; помолившись Богові, скоро почав читати й говорити (по київському), і многі дивувалися йому й хвалили Бога“.

Це місце з Життя Костянтина я рахую за незбитий доказ того, що вже в IX віці східні слов'яне (кияне) мали свою особну вимову богослужбових книжок (бо ж згадані Євангеліє та Псавтир певне вживалися вже в тодішній київській християнській общині) 1).

Богослужбові церковні тексти, попавши пізніше до різних слов'янських народів, скрізь вимовлялися ріжно. Скажемо, слово *кѣра* було тільки графічно загально-слов'янським, але це слово вимовляли не однаково, скажемо, болгари, серби, поляки, українці. На мою думку, св. брати Кирило та Мефодій ясно уявляли собі загально-слов'янські завдання своїх перекладів і перших текстів; на цю думку наводить мене хоча б те, що, докладно копіюючи грецьку графіку, св. брати не скопіювали знаків наголосу і не поставили їх в своїх перекладах; та й як вони могли розставляти ці знаки наголосу, коли з власного досвіду знали, що різні слов'янські народи вимовляють слова не однаково, скажемо слова *вѣло*, *народъ*, *ѿмѣ*, *законъ* і *сотні* т. п. З традиції, за прикладом перших перекладів (їх ще не розшукано), частіше не ставили значків наголосу і в текстах X—XIII віків.

Отже, написи *кѣра*, *спаси*, *мене* і т. п. були для слов'ян вже з найдавнішого часу лише графічними формулами, а вимова їх була ріжною. Як же вимовляли церковні тексти ми, українці?

Для правдивої відповіді на це питання, на жаль, ми не маємо докладних відомостей. Треба думати, що першої церковної вимови вчили нас болгарські священники; але були вони в нас не довго, бо скоро повстало в нас своє національне духовенство.

1) Докладно про це див. в моїм литографованім курсі: „Історія церковно-слов'янської мови Том I: Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність“, Варшава, 1926 р., в частині I, розділі IV (Хазарська місія): „Руські переклади в Херсонесі“.

Не маючи прямих свідоцтв про давню церковну вимову, все таки маємо свідоцтва посередні, — писарі, списуючи книжки, скажемо в Києві, постійно роблять дуже цікаві помилки, які вказують нам на тодішню церковну вимову. Так, вже з найпершої української пам'ятки XI віку, з Святославового Збірника 1073 р. можна перекоонатися, що в той час *ѣ* читали на Україні за *і*, *и* за *и*, *Е* за *е*, *Г* за *г* і т. п., цеб-то, що вже тоді — а безумовно й до того — в наших церквах панувала жива українська вимова богослужбового тексту.

З часом церковна вимова ставала все ближчою до живої народної мови, аж покіль в XVI—XVII віках вона не відлилася вже в певні сталі форми. Церковна вимова в старі часи була однаковою на всій українській землі лише в головних своїх рисах, а в деталях ця вимова не була в нас скрізь однаковою; так, вже з найдавніших часів були деякі різниці в церковній вимові на східних та західних українських землях.

Своя власна церковна вимова надавала Церкві українській певної поваги, як окремій дійсно самостійній одиниці. Церковна вимова новгородська, пізніше московська, може на початку своєму була однаковою з київською, — бо ж на північ Христову віру несли лише українці. Але певне в Новгороді та в Москві скоро запанувала своя власна церковна вимова, яка з часом ставала все більше відмінною від української.

Так справа ця йшла за віки XI—XV. А з віку XVI-го розпочинається значний культурний вплив України на Москву, а разом з тим відновлюється і вплив церковний. Ці впливи за XVII вік тільки побільшилися та поглибшали. Ось у цей час українську церковну вимову в багатьох рисах її занесено й до Москви.

Дійсно, обсівши всі найважливіші церковні посади в Росії, українці прищепили там і свою вимову. Був навіть час, коли в московських церквах, — особливо в придворній, — панувала українська вимова¹⁾. Сліди цієї української церковної вимови полишилися в російській церковній вимові аж до сьогодні. Напр., слова типу *рожденъ, твердый* ще й сьогодні в російських церквах вимовляють по українському: *рожден, твердый*, а не *рождён, твёрдый*, як би то треба було вимовляти з вимог московської мови; букву *Г* в московських церквах так само вимовляють по українському як *г*, а не *і*, як би то треба було. Дуже довго по багатьох церквах та по школах в Росії читали *ѣ* за... *і*; звичайно, такого читання навчили українці. Родовий відмінок прикметників в російській мові бренть звичайно як *- ово*: *святово*, але по цер-

1) Мемуари Тимковського: „Мое опредѣленіе на службу Москвитянинъ“ 1852 р. ч. 20.

квах читають по старій українській церковній вимові: - *аго* чи - *ого*: *сѣаго* або *сѣаго*. Оминання *акання* (вимова не-наголошеного *о* за *а*) — це теж український вплив у церковній російській вимові.

Маємо добре свідoctво, що українці прищепили на Москві свою церковну вимову хоча б в тій скарзі, яку полишив нам про це відомий письменник московський А. Сумароков. Він писав: „Лѣта вмѣсто лѣта г. Ломоносовъ утвердилъ, а не ввелъ самъ собою, ибо Малороссіяны то ввели: а по тому, что всѣ школы ими были наполнены; такъ сіе провинціальное произношеніе и вкоренилось, яко *всигды*, *теби*, *мья* и протчія Малороссійскія выговору; а особливо пѣвчія многое преобразили... Малороссіяны вмѣсто *Тебѣ* Господи — *Теби* Господы и вмѣсто Господи помилуй поють иногда Господы помилуй и такъ далее... Но естли намъ писать по выговору Малороссійскому, такъ должны мы вмѣсто *лѣта* говорить *лита*, а вмѣсто *только* — *тільки* и протч., или вмѣсто *однако* — *однакъ* и протч., изъ чево многое уже и воспріято“¹⁾. Хоч Сумароков і скаржиться на панування української вимови, проте й сам він підпав їй: так, в своїй статті: „Наставленія ученикам“ він твердив, що з треба в російській мові вимовляти як *h*, а *g* вимовляти тільки „*въ*“ *простонародныхъ* словахъ“²⁾. Це був вплив український.

Але проти української церковної вимови рано виступив і сам московський уряд. Перший, дуже дошкульний удар українській вимові наніс цар Петро I своїм відсним наказом з 5 жовтня 1720 року, — цар заборонив тоді вільний друк книжок на Україні, а колиб хотіли друкувати які богослужбові книжки, то їх „для совершеннаго согласія съ великороссійскими, съ такими жъ церковными книгами справливать прежде печати съ тѣми великороссійскими печатми, дабы никакой разни и особаго нарѣчія во оныхъ не было“...³⁾ Цей Петрів наказ мав дуже гіркий вплив на українську вимову, бо з того часу починають поволеньки виганяти українські наголоси з богослужбових книжок, друкуючи книжки по московських зразках, а пізніше взялися й за саму українську церковну вимову.

За часів цариці Катерини II повели вже на українську церковну вимову організований похід, щоби таки її з корінем вивести. За цю справу з доручення Св. Синоду взявся особливо завзято митрополит київський Самуїл Миславський (1783—1796), з походження, звичайно, українець. Року 1784-го 26 листопаду він видав ось такого грізного наказу ки-

1) Сочиненія, ч. X. М. 1782 р. ст. 26—27.

2) Там само ст. 52.

3) Проф. Ів. Огієнко, Історія українського друкарства, т. I ст 280, Львів, 1926.

ївській Академії: „Святѣйшаго Правительствующаго Синода членъ, Преосвященный Самуиль, Митрополитъ Кіевскій и Галицкій, усмотря, что многіе студенты, учившіеся богословіи и философіи, во время производства ихъ во священныя чины являются вовся неисправны въ чтеніи по церковнымъ книгамъ, чрезъ что подвергають себя стыду, а на Академію и учителей навлекають предосужденіе, приказаль: Дабы всѣ студенты и ученики, особливо желающіе достигнуть священныя чины, въ свободное отъ ученія время, упражнялись найприлѣжнѣйшимъ образомъ въ чтеніи церковныхъ всякаго рода книгъ, а паче Библіи, съ приобрѣтеніемъ хорошаго и чистаго произношенія, особливо съ наблюденіемъ ударенія и (ли) силы, въ книгахъ напечатанныхъ, то есть, оксіи, что всего нужнѣе, — къ тому ректоръ съ префектомъ имѣють употребить такія мѣры, которыя бы исполненію сего предписанія дѣйствительно соотвѣтствовать могли. Вслѣдствіе сего отнынѣ впредь навсегда въ отвѣтахъ на вопросы или справки изъ Консисторіи, въ Академію посылаемыя, показывать безъ всякаго упущенія, кто чему обучается, съ какимъ успѣхомъ и посевденіемъ, колико лѣтъ въ ученіи проводилъ, исправно ль читаетъ по церковнымъ и гражданскимъ книгамъ. Наконецъ внушить всѣмъ учащимся, что если они и за симъ подтвержденіемъ не будутъ наблюдать всего того, что выше предписано, то имѣють быть исключены изъ духовнаго вѣдомства и отошлутся въ свѣтскую команду, дабы безплодно и времени, имъ даннаго на приобрѣтеніе просвѣщенія, не теряли“.¹⁾

Це вже був реальний наказ, бо за невиконання його дійсно виключали з духовного стану... Так нищили українську церковну вимову, а замість неї заводили вимову московську.

Але навчати московської вимови лише студентів Академії було трохи замало й запізно, а тому Миславський скоро пішов далі і добрався й до малих дітей духовенства. Так, 8 червня 1787 р. він наказав кївській духовній консисторії і дітей духовенства „малолѣтнихъ, оставшихся въ домахъ, въ удобное время благочиннымъ свидѣтельствовать, чему они обучаются и съ какимъ успѣхомъ, и подтверждать родителямъ ихъ, чтобъ они учились дома и въ церквахъ читать по удареніямъ, въ книгахъ напечатаннымъ, то есть по оксіямъ неотмѣнно“.²⁾

Так викорінляли з України поволеньки давню українську вимову, а на місто неї заводили нову—московську. Звичайно, справа була не легкою і ростяглася на довгий час; так, мені доводилося чути досить чисту стару укра-

1) Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 р. ст. 174—178.

2) Там само, ст. 176.

їнську вимову по деяких церквах на Київщині, а особливо на Поділлі.

Зате стара українська вимова чистою збереглася аж до сьогодні в тих частинах українського народу, куди не досягали суворі накази московського св. Синоду (хоч в складі його все було досить українців!),—це в Галичині та на Буковині. Але й тут помічається цікаве явище: нововиправлені книжки московського видання вважалися тут за останнє слово богословської науки і, вже з другої половини XVIII-го віку починаючи, в Галичині друкують свої богослужбові книжки з московськими наголосами і з цими ж наголосами, забуваючи свої стародавні, правлять по церквах. Тут московський авторитет робив те саме, що на Великій Україні сила.

II.

Яка саме була українська церковна вимова бодай в XVII віці, щеп-то в добі розцвіту української Церкви, ми реально нічого ніяк не знаємо, хоч питання це цікаве не тільки з боку церковного, але й фонетичного,—це ж важливе питання в історії української мови. Але переглядаючи стародруковані книжки, які писали українці чужими мовами, я напав на цікаву книжку відомого полемиста XVII-го віку Феофила Рутки: *Angelicus doctor D. Thomas Aquinas... contra calumniatorem Ioannicum Galatowski*, видану року 1694-го в Любліні.¹⁾ В книжці цій, писаній латинською мовою, подано дуже багато церковно-слов'янських текстів, але подано їх латинкою, а це дає нам певну змогу судити про тодішню церковну вимову.

Феофил Рутка був дуже відомим полемистом XVII-го віку. Народився він р. 1622-го на Київщині, в українській родині. Рано прийняв він унію, а вже р. 1643-го став єзуїтом. Знаменитий професор свого часу, Рутка став префектом вищих шкіл в Калішу, Познані, Любліні, Львові і Луцьку. Дуже багато працював для заведення унії на Україні, і мав великий вплив на митрополита Йосипа Шумлянського та єпископа перемиського Іннокентія Винницького, нахиляючи їх на унію. На старість 23 роки був надвірним богословом у великого гетьмана-коронного Станіслава Яблоновського. Рутка написав 37 праць науково-релігійних та історичних. Помер в глибокій старості, р. 1700-го.

Коли навчився о. Феофил церковної вимови? Безумовно в молодих літах, десь в 1630 р.р., навчився цієї вимови на Київщині. Ось тому його вимова набуває великої

1) Примірник бібліотеки Баворовських у Львові № 5. Е. 18.

ціни,—він учився цієї вимови від тих, що знали її здавна, що переняли її від дідів-прадівів, а це вже веде нас до XVI-го віку, а певне й далі вглиб віків. При повнім браку матеріялів про стару українську церковну вимову те джерело, яке подає нам Рутка, надзвичайно цінне, цінне також і для історії української мови взагалі.

Подаю тут опис найголовніших рис церковної вимови о. Рутки.

1. Вимова **ѣ** як *i* розпочалася на Україні ще з доісторичного часу. Найперша писана велика пам'ятка українська, Збірник князя Святослава 1073 р., знає багато прикладів, коли замість **ѣ** написано **и**.¹⁾ Якої вимови букви **ѣ** навчали нас ті перші вчителі церковної вимови, болгари, що прибули до нас в X віці, трудно сказати. Найскоріше треба думати, що болгари одної сталої вимови не принесли нам, бо й самі її не мали,—вони вимовляли її як *e*, *я* або *i*, а це дало можливість запанувати в нашій Церкві одній українській вимові **ѣ**,—як *i*. Така вимова запанувала в нас з найдавнішого часу і панує аж до сьогодні, з перервою на Великій Україні, і без перерви в Галичині та на Буковині.

Ось через це Рутка скрізь передає **ѣ** через *i*, напр.: bezlitno, bezmirnuu, bezsimene, bižu, blahouchanniyszaho, widyy, wim, wist, vira, wiry, wiru, wirnyi, womiszczachom, wsich, wsim, wsimy, hrich, Diwy, diła, diłaiuszczaho, dianyie, diystwom, zabezczatlinnyy, ziło, ymīa, ymīut, lipo, litnoie, litom, miry, miru, neyzslidymaia, nepreminyioie, nypī, nidr, w nidrach, nikaia, nist, obiszczawszaho, pisnech, przewicznoie, propowidaiem, proswiszczaiet, razumiū, rika, riku, rozdilna, rozumiway, swiditelstwa, swiditelstwuiet, swit ot swita, switom, syricz, smiēm, sowitom, soditela, sodilowaietsia, soditelstwowaly, utiszytela, uchanniyszaho, chotił, chotinyie, cił, czolowik, czelowikom і т. п.

В давальнім та місцевім відмінку однини на кінці: tebi, sebi, na syni, o duszi, w słowi, wo suszczestwi, wo czrewi, na mori, na misti, w Bożestwi і т. п.

В дієприслівниках: doli, hori, iawi, kromi, posredi, skwozi.

Прислівники на -**ѣ**, хоч в правопису часом писали (але не вимовляли)-**ѣ**: prežde wīk, inde, tožde; але zde і zdi, відповідно до **зѣ** і **зѣ**.

В давніх пам'ятниках звичайно знаходимо **тѣлесный**, тому й Рутка вимовляє: telesnym, beztelesnym.

Вдавніну звичайно по **ѣ** все писали **ѣ**, але для України це була тільки мертва форма, тільки правопис, бо **ѣ** тут не вимовлялося; Рутка тому правильно вимовляє: tre-

1) Див. мою статтю: Історія букви **ѣ** на Україні. Тернів, 1921 р. ст. 1—16.

buiu, prežde, trezwom; але: reczenyie i syricz, теж: otreza-noie. Пор. сучасне стреляти, редька.

Вимова Рутки показує, що часте в місцевім відмінкові множини закінчення *-лхъ* було тільки правописною звичкою, напр.: wo pisnech, w hypostasech, wo czelowicech, але: wo Prorocich i т. п.

Місцевий відмінок однини прикметників: w otczeskim, w synownim.

2. Звук *Е* в українській мові був на початку м'яким, але з дуже давнього часу він стверд, і ця тверда його вимова панувала і в церковній вимові. Рутка це українське *е* передає латинським *e*, бо звуки ці бrenили однаково, напр.: aszcze, rekl, nebesе, prežde, nebesnyi, szedsze, rožden, wse, neweszczestwennyi, perw iroden, tebe, mene, sebe, wremenno, werszenno, nerazlucznoie, słowesen, serce, serca, poneže, sowerszennoie, koreń, hłaholetsia, neczestywo, swiatyтелем і т. п. Так само вимовляється *е* й по *л*, напр.: iawlenyie, wse-lenniu; а такі випадки, як hłaholet, oblekiysia, то просто коректурний недогляд, на що вказують хоча б форми: hłaholetsia, wełyczaiem, lyce i lyce.

Українське *є* Рутка передає через *ie*, напр.: iest, ielyko, ieže, ieho, iemu, iedyn, smiiem, twoieho, roždenyie, swoieho, ieretyczeskaia i т. п., а це вказує на те, що він відріжняє *є* від *е*. Правда, часом він пише nierazdilna, але поруч знаходимо nerazluczno, а це вже вказує, що напис *nie* у нього—це вплив польської вимови.

3. В давній українській мові звуки *И* та *Ы* виразно розрізнялися; але вже з глибокої давнини звук *Ы* почав м'якшати, а *И* тверднути, аж поки ці звуки не з'єдналися в однім середнім *И*. Процес ствердіння *И* йшов далі, і з часом *И* зовсім ствердло. Ось цьому Рутка передає його через *у*, а не через *і*, напр.: bytye, wełyka, wydyma, wyna, wyny, wyno, wynom, wzymaia, wsederžytela, wsesylen, hłubyna, hłubyny, Hospody, iedyn, iedyna, iedyno, ielyka, iesy, zmyiom, izlyiu, istynen, istynnoie, istocznyk, istocznycze, aszczely, lyce, lyca, lycem, myłost, myr, newydymoie, neczestywo, ohnenymy, pysano, pysannoho, pytanyiu, pyszcza, postawywyi, poczytaiu, prazdnyka, proyzwodytel, propowidnykamy, pro-tywytsia, rady, rodytel, rodytely, switilnyka, swiatytelen, syia, syie, syła, syło, syl, syricz, sych, syce, soprotywen, soprotywnym, Spasytelu, tycho, iawysia i т. п.

Так само в дієслівних формах: byty, woskreszaty, hłahołaty, daty, diiaty, nosyty, poznawatysia, posłaty, pustyty, soditelstwowaty, sotworyty, sydyty, usławlaty, sławosłowym, słyszyte, woznosyt, lubyt, sydyt, sudyt, rodych, rodysia, ispoñnył, oswiatył, rodył, sotworył, rodyła, dały, zakonopolaħaly, polaħaly, sotworyły, czyty, oswiaty i т. п.

По *н*: ny, ny ly, w nym, s nym, nykomu, nyktože, any, nyže, nyczto, nyzposłal i т. п.

По шиплячих: Bożyi, Bożyia, mużyie, żywot, żyzn, żyzny, żyw, żył, żywo, pożywe, żywuszczeie; nauczyte, połuczy, otczym, otczyi i otczyi, czystaia, poczytaiu; pywszyi, znaieczy; suszczym, rodiaszczii y proyzwodiaszczyy, yschodiaszczyy, poczywaiuszczyy i т. п.

З правописної традиції і по впливу живої української мови Рутка вимовляє -*ку* (КН): *aky, paky, welykym, Jordanskyia, iazyky, uczenyky* i т. п.; але часто пробивається и вимова (теж жива народня) -*кі*, напр.: *aki, oblekiysia, nauki, so czełowiki, priczastnyki, blahowistnyki* i т. п.

Родовий відмінок жіночого роду слів м'якої відміни (основи на *і*) Рутка вимовляє все з -*у* на кінці, напр.: *blahosty, mudrosty, premudrosty, wlasty, płoty, swiatosty, myłosty, pomoszczy, żyzny* i т. п.

Місцевий відмінок однини слів м'якої відміни в вимові Рутки мають -*у* (= И) на кінці, напр.: *w premudrosty, na zemly, na twary, wo sercy, na Otcy, w Otcy, w Trocy, wo hypostasy* i т. п. Цяж вимова панує й сьогодні в західно-українських говорах.

Закінчення -*ВН* в давальнім відмінкові Рутка вимовляє -*уу*, напр.: *myrowy*.

Давальный відмінок займенників *МН, ТН* вимовляється *му, ту*.

Слово *нынѣ* (але частіше писали вдавнину *нинѣ*): *пуні*.

Злучник *И*: *Otcu y synu y Duchu*.

І навпаки, часом замість *И* знаходимо *і*, напр.: *władczyi*; досить часто *swiaty*.

4. Початкове *і* тепер не однаково бренть в українській мові: то як *і*, то як *и*; те саме знаходимо і в вимові Рутки: *imaszcza, istocznyk, idu, inaho, istocznycze, istynno; umat, ynaho, yn, ych, yschodiaszcza, yschodiaszczaho, yszczeszy, yschodyt, yspolneny, yže, ynako; і* на початку складу: *proyzwodytel, woystynnu, neyzreczennyh, proyschodia, proyzwede* i т. п. Що тут була двійна вимова (правда, був і двійний правопис), показують форми Рутки: *ischoždenyie i yschoždenyie, istynen i ystynen, neizslidymaia i neyzslidymaia*.

5. В українській мові давнє *И* ствердло у всіх позиціях, а тому ствердло воно й тоді, коли стояло перед голосним звуком, цеб-то в написах -*їА, -їА, -їЮ, -їЕ, -їГ, -їИ* буква *ї* вимовлялася як *и*. Так постійно вимовляє й Рутка, напр.: *abyie, bezsmertyia, bytyie, bytyia, blahowołenyie, blahoczestyie, Bożyia, Bożyiu, widenyie, wowidenyi, wiszczanyiu, wosyiawszu, wosyiawszaho, wosyiaw, po woskresenyi, darowanyie, darowanyia, daianyie, dychanyie, dychanyiem, diianyie, dostoianyie, dostoianyia, po Iewanhełyiu, iedynyie, zabwenyie, znameniyie, Izraelstyie, imenowanyiu, ischoždenyie, yzlyiawyi, yzobraženyie, yzreczenyie, yschoždenyie, kreszczenyie, neroždenyie, obylyia, obszczenyia, obiasnenyie,*

о, е на і, як що в дальшому сусідньому складі був оден з цих трох звуків: *h, h, h* (конь—кінь, кох — віл, мон—мій),— ця ознака не увійшла до нашої церковної мови й вимови. Це була ознака вже чисто живої буденної мови, а такі ознаки до старої літературної нашої мови не вносилися, бо мова ця пильнувала зберігати свої найдавніші традиційні риси. Богослужбові тексти наші пильно списувалися з давніших оригіналів і зміни *о, е на і* так само не допускали. Ось через це в церковній вимові Рутки не знаходимо і зам *о, е*, він тільки знає *moу, Boh, bolszyu* і т. п.¹⁾

9. З найдавнішого часу в українській Церкві встановилася вимова букви *Г* як *h*, а не *g*. Здається, що ті болгарські священники, котрі перші навчали нас церковної відправи, ці перші вчителі наші вимовляли *Г* як *h*, цеб-то близько до грецької *γ* (а *γ* греки не читали як *g*). Ось ця м'ягка вимова *Г*, що встановилася в нас ще з початку нашої церкви, панувала в нас увесь час; і не тільки панувала в нас, — ми накинули її також і церкві московській. А коли культурний український вплив за XVI—XVII віки значно побільшився на Москві, то українці прищепили свою вимову звука *Г* навіть літературній російській мові; так, відомий російський письменник XVIII віку А. Сумароков в своїй статті „Наставленія ученикамъ“ писав, що *г* вимовляється як латинське *g* тільки в простонародних словах,²⁾ цеб-то літературною вимовою стало *Г=h*, а *Г=g* було вимовою буденною, не літературною. Та так і мусіло бути, бож українська вимова офіційно була заведена в придворних російських церквах³⁾. Через все це вимова *Г* як *h* лишилася в українській Церкві аж до сьогодні, — єдина риса давньої української вимови.

Звичайно, Рутка знає вимову *Г* тільки як *h*, вимова *Г* як *g* у нього ніколи не стрічається; ось приклади: *Boh, Boha, Hospod, Hospoda, blaho, blaha, hlahoł, hlahołu, boh-słow, anhelski, ahncem, hrada, hlubyna, hlubyny, blahodat, polewanhelyiu, hlahołem, hlahołet, hlahołaty, hlahołetsia, hlahołeszy, hlahoła, ohnennyi, na Holhoti, blahoczestni, blahosty, mohut, bohotworym, mohuszczya, polahaiet, polahaty, hrichy, druch ot druha, ohnennyh, wynohrad* і т. п.; родовий відмінок однини в прикметниках все має *Г=h* напр.: *ieho, ynaho* і т. п., див. § 16.

10. Не зважаючи на те, що звук *Ц* став в українській мові м'яким ще з доісторичного часу (форми: *кѣньць, пѣтѣцю, рѣзѣнѣцю* і т. п. звичайні в Святославовім Збірнику 1073

1) Історію зміни *о, е на і* див. в моїй праці: „Чистота й правильність української мови“, Львів, 1925 р.

2) Сочиненія, часть X с. 52. Москва, 1762 р.

3) Див. *Тимковскій*. Мое опредѣленіе на службу, „Москвитянинъ“ 1852 р. ч. 20.

року), проте церковна вимова оминала м'ягчення Ц, та й в богослужбових книгах звичайно з традиції не зазначувано м'якості Ц. Ось через те й Рутка вимовляє Ц твердо, напр.: Otec, Otca, Otcu, Troycu, Iyca, serga і т. п.

11. Звук *р* почав тверднути в українській мові ще з доісторичної доби; в теперішній час *р* в українській мові стверд на великім просторі, хоч ще й не малий простір, де *р* не ствердло. Церковна вимова знала тверде *р*, хоч церковні богослужбові книжки з традиції звичайно оминають його. В вимові Рутки знаходимо й тверде *р*, напр.: try, caru nebesnyi, prydy, narycaiu, narycaitsia, tworyt, tworym, twar, zrym, zry, Chrystom i Christom, Chryste, pryweryżeno, pryszedsza, pryszestwyie, pryiaty, wospryiem, prychodyt, pryimyte, pryiemsze і т. п.

12. Через те, що Рутка вживає *ј* (він її пише по тодішньому польському звичаю як *i*), не можна сказати, як він вимовляв сполучення губних звуків з м'якими глосними; в нього знаходимо: swiatomu, piany, pianyi, pianstwom, wremia, obiawlaiuszczu, obiasnenyie, raspiatyiem; можливо, що чит в Рутка wremja, цеб-то так, як і тепер вимовляють ці сполучення в українській мові. До цього треба додати, що келиб ми до свого правопису, за прикладом інших слов'янських народів, ввели нового значк—*ј* (або бодай свою *й*), то це дало б нам змогу легко оминати нашого апострофа ' такого немилого скажемо для Галичини; тоді писали б: ім'я, підгір'я, об'ява (або ім'я, підгір'я, об'ява), як то вже й писав М. Драгоманів. Наша звичка ставити апострофа по губній букві зовсім не відповідає старому українському правопису, — вдавнину паєрика ставили над губною, а не по ній, напр.: п'янтко, м'ясо, ім'я, поб'ю (або пов'ю), об'ятый і т. п.; в XIX столітті, перейшовши на гражданку, почали в нас ставити замість дазнього паєрика апострофа; а через те, що цього апострофа не можна було примостити над губною, почали ставити його по губній, через що слово ніби розриваваєся: п'янство, м'ясо, ім'я, поб'ю і т. п. Власне, час би вже відлити осібні літери так, щоби паєрик (не апостроф) стояв над губними, а не користати для цього з перетинки (,).

13. Під південно-слов'янським впливом, болгарським та сербським, з кінця XIV-го віку встановилася в нас на Україні—і по інших слов'янських землях—звичка писати *Ѧ* зам. *Ѧ* чи *Ѧ* по голосних звуках (рідше писали *Ѣ*, *ѣ* зам. *ю*), напр.: тѣѡ, дѣѡте, крѣѡенѡ, сѣѡѡ, сѣѡѡѡ і т. п. Ця правописна звичка, зовсім чужа нашій вимові, надзвичайно поширилася в нас, перейшла потім (в меншій мірі) до друкованих книжок і проіснувала в нас аж до XIX-го віку. Виринає питання: як читали в нас ці форми тѣѡ, Мѣѡѡ, сѣѡ і т. п.? Вимова Рутки ясно свідчить нам, що це була тільки

правописна звичка, і що так не вимовляли, напр.: diianyie, wosyiawszu, sowokuplenyia, syiaia, prinosuszczyia, Bożyia, wosyiaw, bożestwenuaia, bożestwennyia, bytyia, spasenyia, rozdaianyia, Bożyiu, rozdaianyia, prosyiawyi, sudyiu, kreszczenyia, pytanyiu, dostoiianyia і т. п. — це могла бути вимова написаного так: дѣианіє, вѣсѣиашѣ, бѣжѣиѣ, вѣтѣиѣ, рѣзѣианѣ і т. п.

14 Так само, але з найдавнішого часу, встановилася в нас звичка не м'ягчити на письмі звука Л, хоч дуже часто над цим Л ставили т. зв. паєрика (він заміняв ѣ), напр. бо́лше, а́нггѣйскій, вѣзнача́льнаго, але часто паєрика й не ставлено: тилко. Правда, на Вкраїні живе т. зв. середнє л і воно до певної міри підтримувало цю правописну звичку; але знаємо, що цієї самої правописної звички — не м'якшити на письмі звука Л — держалися й південні слов'яне, а також білоруси та росіяне. Вимова киянина Рутки дає нам цінне й красномовне свідоцтво, що нем'якшення Л було тільки правописною звичкою, тоді як в живій вимові Л звичайно м'якшилося, напр.: swiditelstwuiet, beznaczalnaho, sobeznaczalnomo, beznaczalno, beznaczal'omu, beznaczalnych, beznaczalnaia, beznaczalni, soběznaczalni, sobeznaczalna, bolsze, bolszuu, bolszy, nerostaiatelni, anhel'ski, proswitelny (sic), soprestolnyi, soditelstwowaty, pochulno, soditelstwo-wały, switylnyk, żywonaczalnych, spasytelnyy, swiditelstwa, obylno, sylnaho, bolszy, але: w połnom і т. п.

15. Називний відмінок множини прикметників Рутка звичайно вимовляє як *yі*, напр.: wіnyi, ріanyi і т. п.

16. Старо-болгарське закінчення родового відмінку прикметників-АГО було чужим в нашій мозі ще з моменту заведення в нас перших служб церковних; що це-АГО дійсно було чужим у нас, на те вказує вже хочаб те, що цього закінчення зовсім не знає тепер жива українська мова ані в однім випадку. Але наші богослужбові книжки, — звичайно найвірніша копія з болгарських оригіналів, — традиційно дотримували цього-АГО і тому воно попало й до нашої церковної вимови і в формі а'ho живе в нас аж до сьогодні. Рутка постійно вимовляє ці форми на-а'ho. напр.: druha'ho, otcza'ho, yschodiaszczza'ho, otczeska'ho, żywa'ho, jedy-na'ho, neweczerna'ho, sowerszenna'ho, sokrowenna'ho. beznaczalna'ho, inaho, poslawsza'ho, obiszczawsza'ho, hlaholawsza'ho, soszedsza'ho і т. п. Але жива вимова-о'ho зам.-а'ho таки часом проривається і в вимові Рутки, напр.: swiato'ho, iedyn'ho, iedno'ho, pysanno'ho і т. п.

17. Закінчення Т в дієсловах було м'яким ще з доісторичної доби, хоч традиційно в богослужбових книжках звичайно писали -ТЪ. На жаль, латинська графика не дала змоги Рутці показати своєї дійсної вимови в цихъ формах, бо його кінцеве t може бути -ТЪ і -Ть, напр.: woz-nosyt, iest, sydyt, tworyt, sudyt, lubyт, prycho-dyt, proswi-

szczalet, ymiut, premolknut, sut i т. п.; пор. написи в Рутки: Hospod, blahodat i др., — це ясно показує, що Рутка не мав графічних засобів зазначати м'яжку вимову кінцевого приголосного.

18. Давній прийменник **от**, **отх** традиційно лишився в наших богослужбових книжках аж до днесь, хоч дуже рано (чи не з XI-го віку) відома в нас і друга форма — **сдх**. Рутка звичайно вимовляє **от**, напр.: **ot Boha, ot Diwy, ot slawu, ot Otca, але часто, згідно з народньою вимовою, вимовляє й od, напр.: od koho, od Ducha, od Dwy, od istocznyka, od Christa** (звичайно, міг відбитися тут і польський вплив).

19. На закінчення зверну увагу ще на одну рису Рутчиної вимови, — він часто церковно-слов'янським словам надає живу народню форму, напр. хоч би такі випадки, як: **serce, wo sercy, ieden поруч iedyn, czo'lowik пор. czelow k, каже w sobi, k sobi, twoieho i поруч twoho.**

Прикметники на -**ний** він часто плутає з -**ній** і навпаки, щоб-то робить те саме, що й сьогодні помічається в українській вимові (на східно-українських землях панують форми на -**ний**, а на західно-українських — на -**ний**), напр.: **naweczerniaho i поруч naweczernaho, sredniy, wysznych, wysznym i wysznim, wyszniaho, iedynorodniy, synownia, bezlitnyy, poshidny i т. п.; i також: tretiy** (по східно-українській вимові, бо зах.-укр. вимова: **trety**).

Характерна прикмета церковно-слов'янських пам'яток, група **жд** (що походить з **dj**) була на Україні, звичайно, тільки мертвою правописною формою; ось тому Рутка часом замість **жд** дає живу народню вимову **жэ**, напр.: **rogozenyie, rožestwenni i т. п.**

Група **зс** часто бренть у Рутки як **с**, напр.: **wosyiawszaho, wosyiaw i т. п.**

Зм'ягчення приголосної перед м'яккою приголосною Рутка часом додержує, часом ні, напр.: **końcem, menšzoie Jordanskyia, skwozi, ziło i т. п.**

Рутка постійно вимовляє, по українській споконвічній традиції: **Isus, Isuse**; при відміні звичайно це слово не змінюється: **Isus Christom.**

Звичайно, про якесь акання (вимова **о** ненаголошеного за **а**), котре тепер так часто чуємо в церковній вимові російській, у Рутки, як українця, не може бути й мови: **sowerszenno, oboich, poznawaietsia i т. п.**

20. Грецькі звуки в позичених з грецького словах Рутка звичайно вимовляє так, як то традиційно було на Україні.

З самого початку існування організованої Української Церкви, щоб-то ще з X-го віку, помічається в нашій церкві двійна вимова грецького **α** — частіша як **φ** і рідша як **т**. Те саме було і в пізніші часи, при чому на західно-

Львів. Бібліот. АН УРСР

Львівська державна наукова бібліотека
4366

українських землях частіше вимовлявано $\Omega = m$, хоч, правда, на українських землях встановилася найчастіша вимова Ω як ϕm .¹⁾ У Рутки дуже мало прикладів вимови Ω , — він її вимовляє тільки як m , напр.: о Holhoti, na Holhoti.

Грецьку λ Рутка вимовляє так, як вимовляли її постійно на Україні—як тверде l , напр.: Paraklyt, Paraklyta; але, під польським впливом, знає він і м'яжку вимову: Paraklit, o Holhoti, na Holhoti, loilia.²⁾

Грецьку η , українським споконвічним звичаєм, Рутка вимовляє як u , напр.: Isus (Ysus); дуже рідко помічається й польський вплив, цеб-то вимова η як e , напр.: Izraelstye.³⁾

21. З правописних звичок Рутки підкреслю одну,— він займенникову часточку *sia* все пише разом з дієсловом, цеб то по традиційній споконвічній українській звичці, напр.: poznawaietsia, hlaholetsia, iawysia, iawlaietsia, sodilo-waiet (по цьому стоїть знак переносу-, а на другім рядку:) sia і т. п.

Ось така церковна вимова киянина Феофила Рутки. Вимова ця, звичайно, не була лише власною, особистою вимовою цього вченого мужа, — це була звичайна в той час українська вимова, і то вимова не тільки великоукраїнська, київська, але й вимова галицька, львівська (Рутка довго жив і працював в західній Україні, де міг привчатися й до західної української церковної вимови). Вимову цю пізніше на Великій Україні знищено урядовою силою, але в Галичині й Буковині живе вона й до днесь.

Рівняючи церковну вимову Рутки з сьогодняшньою вимовою греко-католицької (по старому — православної з Римом з'єднаної) церкви в Галичині, бачимо повну їх тотожність; але все таки кидається в вічі значно ширші межі народної вимови Рутки, — Рутка цілу свою вимову, може й несаїдомо, наближав до живої народної української мови, тоді як в сьогодняшній церковній вимові в Галичині та Буковині ще єсть досить форм, зовсім чужих українській мові.

Вкінці подаю хоч два невеличкі зразки Рутчиної вимови в цілому.

Sam Władyko wsich Boże Spasytelu nasz, nadeżdza wsim końcem żemli, y suszczym na mori dalecze, yże w sey poslidnyu y spasytelnyu deń prazdnyka, tayny swiatyia, y

1) Історію звука Ω див. в моїм „Українським стилістичнім Словнику“, Львів, 1924 р., ст. 430—434.

2) Історію звука l , λ див. там само ст. 204—209.

3) Історію грецької η див. там само ст. 169—170.

iedynosuszczaia, y soprisnosuszczaia nerazdelymaia Troyca pokazawyy nam y iawlenyie y pryszestwyie swiataho y żywotworiaszczaho ty Ducha wo widenyi ohnennykh iazyk na swiatyia swoia Apostoły, yzlyiawyi, y blahowistnyki tych postawyyi prawoslawnyia wiry.

(Ex Orat. Vesperrina in Pentekoste. Ст. 338).

Po sychże abyie na nebesa woznesyysia, y odesnuu sidiay Boha y Otca, Božestwennažože y swiataho, y iedynosuszczaia, y iedynosylna, y iedynoslawna, y soprisnosuszczaia Ducha nyzposlawyy na swiatyia swoia uczenyky y Apostoły, y tym proswitywyy ubo Sých, y nymže wsiu Wsełenniu Christos Boh nasz.

(In ultima Oratione, quae legitur in Pentekoste. Ст. 361).

III.

Стаття моя була б неповною, коли б я не спинився ще хоч коротко над питанням про *наголос* в богослужбових книжках. Споконвіку українська Церква знала свій власний наголос слів, відмінний від наголосу інших слов'янських народів; цього свого наголосу Українська Церква міцно дотримувалася аж до половини XVIII-го віку. Але свій український наголос помалу таки зник на Україні, — на Великій Україні через урядовий примус прийняти московський наголос, а в Галичині через замилювання до цього ж московського наголосу як до „правдивішого“; правда, в Галичині московський наголос панує більше лише в церковних книжках, а в самій церковній вимові переважає ще традиційний давній український наголос. Цей чужий московський наголос в Галичині, де збереглася давня українська вимова, виглядає якоюсь разячою чужою латкою на українським церковним вбранні.

Яким був давній український наголос, про це писав я вже не один раз,¹⁾ і до цих праць своїх відсилаю бажаючих пізнати його. А в цій статті до тих матеріалів, які я вже видрукував, хочу додати ще одне джерело, — це Словник, видрукований в Супраслі в 1722 році, а саме: *Лезиконх Сирѣчх Словесникх Славѣнскій, ѿмѣнѣнх къ свѣт Славскѣх перѣхъ Славѣнскѣх Извѣчнѣх, по сѣмже Подѣлкѣ. Їѣспотрѣбный кхъ въ раздѣленію Словѣхъ славѣнскихъ, Овѣѣтѣнѣнхъ кхъ книгахъ Црѣковныхъ. Изъображенѣхъ въ Типогрѣфїи Монастырѣхъ Общежитѣльнаго Сѣпраславскаго.*

1) Див. про це такі мої праці: 1) Курсь українського языка, Київ, 1916 р. ст. 104—113; 2) Свята служба Божа св. о нашого Ісави Золотоустого мовою українською, ч. II ст. 17—18, Львів, 1922 р. 3) Наголос, яке метод означення місця виходу стародрукованих книжок, „Записки Наук Тов.“ т. 136—137 ст. 197—224, Львів, 1925 р. 4) Український наголос на початку XVII-го віку, „Записки чина св. Василя Ведикого“, Жовква, 1926 р. т. II вип. 1—2 ст. 1—29

дѣрзѡстнѣй
 дѣрзѡстнѣ
 дѣрзѡсть
 дѣсна
 дѣсница
 дѣнокъ
 дѣдѣма
 дѣблѣствѣю
 дѣвротѣ
 догмѣта
 доажѣнъ
 дондѣже
 доска
 достоѣтъ
 дрекодѣствѣю
 дреколѣ
 дрѣгій (але в старо-
 друках звичайно
 дрѣгій).
 дѣйствѣдѣй
 дѣланіе
 дѣлатѣлицѣ
 дѣлатѣлицца
 дѣлатѣль
 дѣло
 дѣтище
 дѣланіе
 ѣдка 1 б
 ѣдка 7 б
 ѣдиношн
 ѣмаю
 ѣмѣмый
 ѣстество
 желѣдъ
 жернокъ
 жертвѣю
 жертѣсникъ
 жестокъ
 жестокій
 жикопісх
 животіна

жилище
 жилищный
 житѣлство
 житѣлствѣю
 закѣстный
 заемаєніе
 заемаю
 законъ
 законникъ
 законне
 зане
 заповѣдаю
 зазвѣдитѣлствѣю
 звѣзчикъ
 зѣло
 зиждѣ
 златѣца
 злѡва
 злѡваюса
 злѡсловленіе
 знаменѣю
 знаменѣю
 знаменіе
 зѣло
 изѣранъ
 изѣвѣточѣствѣю
 изѣвѣргъ
 изѣсаякшемъ 32 б
 изѣвѣсткованіе
 изѣвѣствѣа
 изѣвѣтѡваніе
 йксна
 йконникъ
 йконный
 ймѣмъ
 ймѣ
 йнако
 йногдѣ
 йнокъ і поруч:
 йнокъ
 йнокіна

йносѣбразнѡ
 йскѡнн
 йскѣплѣнны
 йспѣрка
 йспѡвѣданіе
 йспѡвѣдѣю
 йспѡвѣдаюса
 йспытозлѡкаю
 йспытѣю
 йстинствѣю
 йстинѣнъ
 йстоко
 йстѡбый
 йстокѣ
 йстомѣнны
 йсхѡдѡтаю
 каковій
 кодоликъ
 клеветѣ
 клеветникъ
 клеветѣ
 клирикъ
 кознетѣю
 колѣни
 колокѣх
 кончинѣ
 косѣенный
 кошѡнствѣю
 крамѡла
 крамѡлѣю
 крамѡлю
 крикина
 крокох
 кромиѣ
 крѡчинѣ
 лаѣтель
 лаѣнъ
 лаѣніе
 легкѡтѣ
 лѣстѣцх
 лѣстѣый

по́дрѣгъ 1 подрѣгъ
 поемаю
 пока́зю
 ползю
 полѣдне
 помнѣло́каніе
 попри́че
 порадо́каніе
 порѣ́ганъ
 порѣ́ченнѣхъ 1 б
 посѣлѣ́тѣю
 послѣ́хъ
 послѣ́шаніе
 послѣ́доканіе
 послѣ́докате́лно
 посѣлѣ́тѣю
 поста́къ
 потре́бствѣю
 похотѣ́тѣю
 почество́каніе
 пра́кно
 пра́кно
 пра́кцій
 празно́каніе
 предста́телствѣю
 прѣвѣстѣ́енъ
 прѣзбы́точествѣю
 према́лый
 прѣмно́жество
 препослѣ́ю
 прѣслѣ́шаніе
 прѣспѣ́аніе
 прѣшвѣ́раженіе
 прикре́мненнѣхъ
 прикѣ́тѣтѣю
 приемаю
 прижи́тѣ
 призра́къ
 примра́къ
 прино́шъ
 пришвѣ́тненіе

приповѣ́деніе
 приповѣ́дѣю
 причѣ́тъ
 пришле́цъ
 прѣмаю
 пронзо́шъ
 прока́женнѣхъ
 промы́селъ
 проны́райкнѣхъ
 проповѣ́даніе
 прѣсто́та
 птѣ́неца
 пѣ́щеніца
 рабо́та
 раке́нство
 радо́каніе
 разнѣ́стѣннѣхъ
 разнѣ́ствѣю
 ра́спра
 ратѣ́ю valczę
 рекно́каніе
 рекно́вѣра́зіе
 роже́нница
 ропо́тъ
 ро́пцѣ
 Ро́ссіа 1 б
 рѣ́каніе
 сакраме́нтъ
 самоде́ланъ
 самы́й
 се́берѣ́ствѣю
 сково́да
 своєпле́мненнѣхъ
 ско́елъ
 сво́йствѣннѣхъ
 ско́йство
 свѣ́деніе
 свѣ́дѣ́тель
 свѣ́дѣ́телствѣю
 свѣ́ща
 свѣ́зю

се́ла
 сі́рѣчъ
 сі́е, сі́ла
 ска́заніе
 ска́зѣю
 скобро́да
 скѣ́деничнѣхъ
 слѣ́чай
 смѣ́холожаю
 сно́ха
 свѣ́ршенство
 совѣ́сть, свѣ́сть
 свѣ́токаніе
 свѣ́тлоканіе
 свѣ́ржество
 свѣ́маю
 свѣ́рѣди
 свѣ́ратаніе
 свѣ́ратѣю
 со́сецъ
 со́и́во
 споспѣ́шествѣю
 спрѣ́ста
 сре́да
 срѣ́тненіе
 ста́аніе
 стѣ́за
 степѣ́ннаа
 степѣ́нъ
 стѣ́хля
 стѣ́кланіца
 сто́па
 страда́лѣствѣю
 стра́ждъ
 стра́на
 стре́мннѣа
 стро́ю
 стрѣ́тненіе
 сѣ́дище
 сѣ́мра́къ
 свѣ́щество

сходителѣйше	тажкогосердствѣю	червеница
сѣчецѣ	ѡбѣренний	чѣрта
сѣдіна	ѡдѣѣ	честствѣю
сѣтованіе	ѡдѣство	чѣта
сѣтѣю	ѡжазѣ	чишѣа
сѣмѣлах	ѡжасенѣ	число
сѣнодѣ	ѡже	чисмѣ
таинствѣнникѣ	ѡрѣдѣ	чрѣда
таинствѣо	ѡсѣнница	чѣство
тартарѣ	ѡсморѣзатель	чѣственнѣо
татѣа	ѡста	шестствѣю
твердый	ѡставаѣнный	шакствѣю
творецѣ	ѡткарѣ	шакствѣннѣ
тѣлецѣ	ѡтреніюю	шедрѣа
тенѣа	ѡцѣломѣдріе	шіпцы
тврпѣю	хѣлѣнна	ѡнецѣ
тишина	ходотѣй	ѡнѣа
тогда	ходотѣю	ѡноша
топа	ходотѣйство	ѡношески
тѣмѣ, к тѣмѣ	ходотѣйствѣю	ѡрѣдѣ
торжествѣо	храминѣа	ѡрѣдствѣю
тревожаніе	хѣложѣство	ѡваѣннѣо
тревѣю	хѣла	ѡзѣнна
трепѣтѣ	царствѣю	ѡзѣло
трепѣцѣ	чарѣдѣаніе	ѡрїна nawalność
тѣга	чѣсецѣ	ѡцѣрѣ
тѣснѣа	чѣаніе	

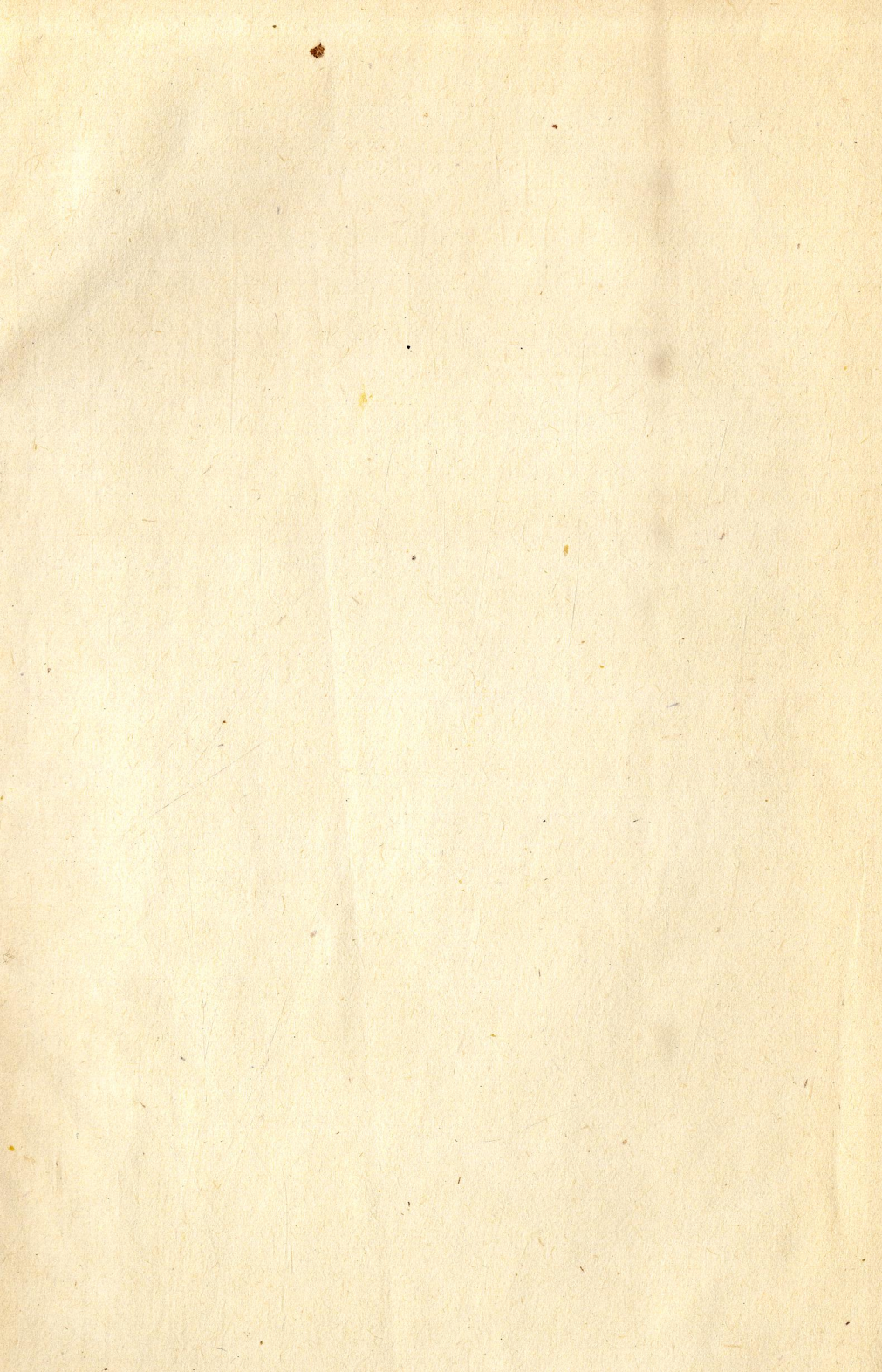
Наголос цей, як бачимо, дуже відмінний від наголосу церковного московського як сучасного, так і колишнього.

Проф. Іван Огієнко.

Warszawa,
ul. Stalowa 25 m. 11.

4356

~~(290)~~ 0,69 kon (1986)

4356

І. Огієнко

Укр. вишова